

2. august bol v roku 2017 tým dňom, od ktorého ľudstvo na planéte žilo na dlh – zjednodušene povedané, znamená to, že sme spotrebovali všetky zdroje, ktoré je planéta schopná vyprodukovať v rámci jedného roka. Správa o tom, že od 2. augusta 2017 žijeme po zvyšok roka na tzv. ekologický alebo environmentálny dlh, sa objavila v mnohých svetových denníkoch (vo francúzskom *Le Monde*, britskom *The Independent*, *The Telegraph* a pod.), pričom oficiálne štatistiky každoročne zverejňuje organizácia *Global Footprint Network*. Tá na základe indikátora – ekologickej stopy – každý rok vypočítava tzv. deň prekročenia Zeme (*Earth Overshoot Day*). Téma ekologického dlhu vzbudila záujem médií a verejnosti aj v roku 2015, nie však iba v súvislosti s dátumom, kedy sme prekročili naše ekologické možnosti. Stalo sa tak v súvislosti s vydaním pápežskej encykliky *Laudato Si'* (Buď pochválený; Encyclical Letter *Laudato Si'* of the Holy Father Francis, 2015). Pápež František v nej hovorí o existencii ekologického dlhu medzi globálnym Severom a Juhom, ktorý pramení „z nerovnovážnej obchodnej výmeny s dopadom na životné prostredie a dlhodobým neúmerným využívaním prírodných zdrojov vybranými krajinami“. Pápež spája ekologický dlh s externalitami medzinárodného obchodu, v rámci ktorého export primárnych surovín na nasýtenie trhov globálneho Severu spôsobuje lokálne škody. Podobne je nerovné využívanie ekologických kapacít Zeme možné pozorovať aj vo vzťahu ku klimatickej zmene. V súvislosti s ňou pápež František upozorňuje na to, že nadmerná spotreba bohatých krajín má ako jedna z hlavných príčin globálneho otepľovania vážne dopady na chudobnejšie regióny sveta (čl. 51 Encykliky). Vyššie uvedené prípady ukazujú, že pojem „ekologický dlh“ môže byť napriek určitým spoločným aspektom chápaný v rôznych kontextoch a z rôznych uhlov pohľadu. V súčasnosti totiž neexistuje jednotne prijímaná definícia ekologického dlhu – ako bude ukázané

Kto dlhuje komu? Vznik a vývoj konceptu ekologického dlhu

ďalej, myšlienka ekologického dlhu sa rodila a formovala jednak na relatívne lokálnej úrovni v prostredí sociálnych a občianskych hnutí, zároveň však postupne prenikla aj do akademickej a politickej sféry. Cieľom tohto článku je reflektovať, ako sa koncept ekologického dlhu dostal do environmentálnej agendy, akým spôsobom a na aké účely ho následne využili rôzni aktéri (akademická obec, občianska spoločnosť, mimovládne organizácie, politická sféra) a aké sú ďalšie možnosti uplatnenia a integrovania konceptu do iných politik a environmentálnej praxe.

Historický vývoj konceptu ekologického dlhu

Prvé zmienky a úvahy o ekologickom dlhu možno identifikovať v 80. rokoch 20. storočia. Súbeh viacerých faktorov, ako silnejúce environmentálne povedomie spoločnosti, napätá politická atmosféra a vyrovnanie sa s následkami koloniálnej minulosti niektorých krajín Západu, ako aj neistá ekonomická situácia súvisiaca so sériou dlžníckych kríz v Latinskej Amerike a Afrike, vytvoril ideové podhubie na vznik myšlienky ekologického dlhu, ktorá sa v tomto období konkretizovala v hlavách viacerých osobností. Jednou z nich bola nemecká ekofeministka a spoluzakladateľka nemeckej Strany zelených Eva Quistorpová. Výhrady voči tomu, ako sa v modernej spoločnosti využíva myšlienka dlhu iba v zmysle finančných požiadaviek a nereflekтуje potrebu „politckej, kultúrnej, mentálnej reštrukturalizácie a zmeny konzumných, produkčných a reprodukčných vzorcov“, ju dovedli k formulovaniu idey ekologického dlhu ako doplnku k dlhu finančnému (Warlenius et al., 2015). Myšlienka ekologického dlhu však nezávisle od toho našla podporu predovšetkým

v krajinách Latinskej Ameriky, kde prenikla do aktivistických a politických kruhov (Martínez-Alier, 2002). Zlomovým momentom bol v tomto smere rok 1992 a Konferencia OSN o životnom prostredí a rozvoji v Riu de Janeiro, známa tiež pod názvom Samit Zeme. Tento míľnik položil významné základy rozvoja politiky životného prostredia a na formálnej úrovni vyústil do podpisu viacerých zásadných dokumentov, ako napr. Zmluvy o biologickej rozmanitosti. Paralelne s oficiálnou konferenciou sa však konalo tzv. Globálne fórum, kde zástupcovia občianskej spoločnosti a mimovládnych organizácií prijali ďalšie „alternatívne zmluvy“, medzi nimi aj Dlhnú zmluvu, ktorá deklarovala „existenciu planetárneho ekologického dlhu Severu, ktorý vyplýva z ekonomických a obchodných vzťahov založených na drancovaní prírodných zdrojov, a súvisiacich dopadov na životné prostredie vrátane globálneho zhoršovania stavu životného prostredia, za ktoré v prevažnej miere zodpovedá Sever“ (Paredis et al., 2008).

Po Samite v Riu sa myšlienka ekologického dlhu objavovala v priebehu 90. rokov 20. storočia predovšetkým v súvislosti s kampanami za odpustenie (údajne nelegitímnych) externých dlhov krajín globálneho Juhu, ktorých hnacou silou boli v prevažnej miere latinskoamerické mimovládne organizácie, ako napr. *Acción Ecológica* (Warlenius et al., 2015). Koncom 90. rokov sa zároveň stále častejšie začína spomínať aj idea uhlíkového alebo aj klimatického dlhu (napr. Simms et al., 1999), ktorá upriamila pozornosť na historický rozmer klimatickej zmeny, teda konkrétne na to, že klimatická zmena, na ktorej historicky nesú väčší podiel krajiny globálneho Severu, bude mať do budúca omnoho vážnejšie dopady na menej rozvi-

nuté krajiny globálneho Juhu. Táto myšlienka nadviazala na princíp tzv. spoločnej, ale diferencovanej zodpovednosti, ktorý do medzinárodného (environmentálneho) práva vniesol Samit v Riu de Janeiro. Klimatický dlh obzvlášť rezonoval v súvislosti s 15. konferenciou zmluvných strán (COP15) Rámcového dohovoru OSN o zmene klímy v roku 2009 v Kodani, kde otázky ekologického a klimatického dlhu vniesli do mainstreamovej diskusie niektorí oficiálni predstavitelia a mimovládne organizácie krajín globálneho Juhu. COP15 však neprinesla v tomto smere prakticky žiadne hmatateľné výsledky. Kolumbijský prezident Evo Morales preto v roku 2010 zvolal alternatívnu konferenciu zameranú na klimatické zmeny a práva Matky Zeme do mesta Cochabamba. Jedným z výstupov konferencie bolo prijatie tzv. Ludovej zmluvy, ktorá obsahovala pomerne tvrdú kritiku klimatického negociačného procesu v rámci OSN, pričom myšlienka klimatického dlhu bola jedným z ústredných konceptov zmluvy (People's Agreement of Cochabamba, 2010). Požiadavka na uznanie historického sociálneho a ekologického dlhu sa objavila aj v záverečnej deklarácii Ludového samitu, ktorý sa opäť konal paralelne so Samitom Rio +20 v roku 2012.

Koncept ekologického dlhu sa tak objavoval predovšetkým v medzinárodnom, resp. globálnom kontexte. Je však potrebné myslieť tiež na to, že aktéri využívali myšlienku ekologického dlhu v boji za environmentálnu spravodlivosť nielen na medzinárodnej scéne, ale aj v konkrétnom lokálnom kontexte, a to hlavne v situáciách, kedy majú aktivity medzinárodných korporácií lokalizované negatívne environmentálne a sociálne dopady. Pri presadzovaní environmentálnej spravodlivosti sa tak viacerí autori snažili o popularizáciu idey ekologického a klimatického dlhu v širokej verejnosti – spomenúť možno v tomto smere napr. aktivistku a autorku Naomi Kleinovú a jej knihu *Toto mení všetko* (Klein, 2014).

Ekologický dlh v akademickom kontexte

V priebehu 90. rokov sa viaceri autorov venovali myšlienke ekologického dlhu, na základe čoho vzniklo niekoľko zaujímavých počiatočných rozpracovaní konceptu. V roku 1995 švédski autori Azar, Holmberg (1995) navrhli metodológiu na výpočet tzv. generačného environmentálneho dlhu (GED), ktorý vo všeobecnej rovine chápali ako „súhrn environmentálnych škôd zapríčinených minulými a súčasnými generáciami, ktoré budú mať dopad na generácie budúce“. GED definovali ako najnižší súčet nákladov na kombináciu nákladov na obnovu a náhradu škôd, pričom vo väčšine prípadov to znamená, že by mali byť realizované obnovné opatrenia, až pokiaľ sa medzné náklady na obnovu nebudú rovnať medzným prínosom z obnovy. Zaujímavé je tiež, že uvedení autori rozdelili environmentálny dlh na viac kategórií: na národný generačný, ktorý má krajinu voči budúcim generáciám a na zahraničný, teda environmentálny dlh voči iným štátom.

Ďalší z podnetných príspevkov pochádza od Jenkinsa (1996), ktorý v porovnaní so švédskymi autormi vniesol do debaty aj myšlienku environmentálnej spravodlivosti a kritiku neoklasického modelu rozvoja, ako aj aplikáciu týchto myšlienok na otázku klimatickej zmeny. Nachádzame tu volanie po znížení materiálnej spotreby rozvinutých krajín, ktoré poskytne väčší priestor na rozvoj krajín menej rozvinutých.

Otázkou globálneho otepľovania sa zaoberal aj Smith (1991, 1996), a to v súvislosti s tzv. prírodným dlhom. Podľa neho by mal byť stanovený index prírodného dlhu, pričom prírodný dlh všeobecne chápe ako „dlh spôsobený využívaním budúcich asimilatívnych kapacít“ alebo tiež „spotrebou prírodných zdrojov v rýchlejšom tempe, než v akom sa obnovujú“ (Smith, 1991). Prijatie nápravných opatrení by však okrem veľkosti prírodného dlhu malo

zohľadniť aj možnosti krajiny tento záväzok splatiť.

V úvode predstavený prístup organizácie *Global Footprint Network* čiastočne zodpovedá prístupu Torrasa (2003). Využil metodológiu ekologickej stopy na určenie krajín, ktoré sú v „ekologickom deficite“, ako aj tých, ktoré sú v „ekologickom prebytku“ a na stanovenie kompenzačných transferov.

K výrazným autorom, ktorí prispeli ku komplexnejšej analýze myšlienky ekologického dlhu, patrí katalánsky ekologický ekonóm Joan Martínez-Alier a belgický akademik Erik Paredis. Títo dvaja autori zároveň najväčšou mierou prispeli k vytvoreniu ucelenejšej definície ekologického dlhu. Podľa Martíneza-Aliera (2002) ekologický dlh vzniká z dvoch distribučných konfliktov: (1) problémom je tzv. ekologicky nerovná zmena, teda predaj exportov primárnych komodít a iných produktov z chudobných krajín za ceny, ktoré nereflektujú kompenzácie za lokálne alebo globálne externality alebo za vyčerpávanie prírodných zdrojov. (2) Druhý konflikt spočíva v tom, že bohaté krajiny nadmerne využívajú environmentálny priestor a ekosystémové služby bez toho, aby za ne zaplatili určitú finančnú kompenzáciu, a dokonca ani neuznávajú rovnaký nárok iných obyvateľov/krajín na tieto služby (obzvlášť ide o neprimerané využívanie absorpčných kapacít, angl. *sinks and reservoirs*, oxidu uhličitého).

Ak by sme chceli monetárne vyjadriť časť ekologického dlhu vyplývajúcu z ekologicky nerovnej zmeny, bolo by nutné do nej zahrnúť (Martínez-Alier, 2002):

- (nezaplatené) náklady na obnovu/údržbu – *maintenance/udržateľný manažment* obnoviteľných zdrojov určených na export (napr. živín zahrnutých v poľnohospodárskych produktoch);
- náklady budúcej obmedzenej dostupnosti/nedostupnosti zničených prírodných zdrojov (napr. ropy a ďalších nerastných

surovín), ktoré v budúcnosti nebudú dostupné;

- kompenzáciu alebo (nezaplatené) náklady na obnovu lokálnych škôd spôsobených exportmi (napr. znečistenie oxidom siričitým z tovární na spracovanie medi) alebo súčasnú hodnotu nevratných škôd;
- (nezaplatené) čiastky zodpovedajúce komerčnému použitiu informácií a znalostí o genetických zdrojoch v prípade, keď boli prisvojené bezplatne.

Druhý distribučný konflikt pramení z nadmerného a bezplatného (alebo inak nekompenzovaného) užívania environmentálneho priestoru a environmentálnych/ekosystémových služieb zo strany bohatých krajín globálneho Severu. Monetárne ohodnotenie tejto zložky ekologického dlhu by malo podľa Martíneza-Aliera (2002) obsahovať:

- (nezaplatené) náklady na obnovu alebo kompenzáciu za dopady spôsobené dovozom tuhého alebo kvapalného toxického odpadu;
- (nezaplatené) náklady za voľné vypúšťanie sploďín (oxidu uhličitého, CFC a pod.), vyplývajúce z predpokladu rovných práv na absorpčné kapacity (*sinks and reservoirs*).

Jedna z najpodrobnejších doterajších štúdií konceptu ekologického dlhu pochádza od skupiny belgických akademikov pod vedením Erika Paredisa (Paredis et al., 2008). Ich práca obsahuje pomerne komplexnú analýzu ekologického dlhu z hľadiska teoretického aj metodologického, posúdenie konceptu z pohľadu medzinárodného práva a tiež návrh kvantifikácie ekologického dlhu na prípadovej štúdií Belgicka. Paredis et al. (2008) formulujú nasledujúcu definíciu ekologického dlhu: „Ekologický dlh *krajiny A* pozostáva:

1. z ekologických škôd spôsobených (v čase) *krajinou A* v iných krajinách alebo oblastiach spadajúcich pod jurisdikciu iných krajín prostredníctvom jej výrobných alebo spotrebných

vzorcov a/alebo

2. z ekologických škôd spôsobených (v priebehu času) výrobnými alebo spotrebnými vzorcami *krajiny A* ekosystémom mimo jej národnej jurisdikcie a/alebo
3. exploatáciou alebo využívaním ekosystémov a ekosystémových statkov a služieb (v priebehu času) *krajinou A* na úkor rovných práv ostatných krajín alebo jedincov na tieto ekosystémy a ekosystémové statky a služby.“

Táto definícia obsahuje dva dôležité prvky, ktoré sú hodné povšimnutia. Sú nimi „ekologické škody“ a „užívanie na úkor rovných práv ostatných“. V tomto ponímaní sa ekologický dlh krajiny zvýši, ak spôsobí ekologickú škodu inej krajine alebo globálnym verejným statkom (*commons*). Rovnako dlh narastie v prípade, že bude daná krajina nadmerne využívať ekosystémové služby, ktoré by inak využívali rovnako všetci ostatní na Zemi. Môžeme tu teda nájsť prepojenie na definíciu pochádzajúcu od Martíneza-Aliera (2002), ktorý zdôrazňuje dva rozmery, resp. distribučné konflikty ekologického dlhu: (1) kumulatívne dopady ekologicky nerovnej zmeny sa prejavujú v environmentálnych škodách a (2) nadmerné užívanie globálnych obecných statkov vedie do situácie, kedy sa tak deje „na úkor rovných práv ostatných krajín“.

Perspektívy ekologického dlhu

Ako vyplýva z mierne odlišných prístupov jednotlivých autorov k otázke ekologického dlhu a vzhľadom na to, že tento koncept nemá presne stanovenú definíciu alebo metodológiu na jeho kvantifikáciu, môžeme povedať, že ide o tvárny koncept, ktorý možno chápať a aplikovať vo viacerých rovinách. V tejto časti predstavíme tri hlavné línie, ktoré môžu byť identifikované v doterajšej teórii a praxi uplatňovania myšlienky ekologického dlhu. Prvý prístup môže analyzovať ekologický dlh v kontexte medzinárodného práva

a využiteľnosti konceptu v medzinárodno-politickej sfére; druhý prístup sa zameriava na ekologický dlh z pohľadu biofyzikálno-materiálových tokov; tretí prístup priblíži ekologický dlh optikou distribučného princípu (Warlenius et al., 2015).

(1) Ekologický dlh v medzinárodnom práve

Nejasné ohraničenie konceptu ekologického dlhu sa dá chápať na jednej strane ako výhoda, ktorá mu poskytuje určitú univerzálnosť a flexibilitu, na druhej strane však obmedzuje definovanie konceptu napr. v oblasti medzinárodného práva. Ekologický dlh ako taký preto zatiaľ nie je priamo ukotvený v žiadnej z významnejších multilaterálnych environmentálnych dohôd a pravdepodobne v nich nenájdeme ani žiaden explicitný odkaz na ekologický dlh. Napriek tomu môžeme v medzinárodnom práve (konkrétne predovšetkým v multilaterálnych environmentálnych dohovorech a zmluvách) identifikovať viacero princípov a mechanizmov, ktoré priamo odzrkadľujú určité aspekty ekologického dlhu. Ide napr. o niektoré princípy medzinárodnej environmentálnej politiky, ktoré sa uplatnili pri formulovaní záverov zo Samitu Zeme v Riu – už spomínaný princíp spoločnej, ale diferencovanej zodpovednosti, podľa ktorého majú štáty rozdielnu zodpovednosť za súčasné škody na životnom prostredí, a to obzvlášť vo vzťahu ku klimatickej zmene. Ďalej možno spomenúť princíp intra- a intergeneračnej rovnosti, ktorý zdôrazňuje nutnosť zohľadniť v rámci rozvoja potrebu ochrany životného prostredia pre súčasné a aj budúce generácie. Oba tieto princípy sú zohľadnené napr. v Rámcovom dohovore OSN o zmene klímy alebo v Dohovore o biologickej diverzite (Paredis et al., 2008). V súvislosti so Dohovorom o biologickej diverzite možno vyzdvihnúť tiež princíp spravodlivého a rovnocenného zdieľania výhod plynúcich z genetických zdrojov, ktoré je zakotvené v Nagojskom protokole.

Paralely s myšlienkou ekologického dlhu nachádzame aj v princípe „znečisťovateľ platí“, podľa ktorého by tí, ktorí spôsobujú alebo spôsobili znečistenie, mali zaplatiť náklady na odstránenie tohto znečistenia alebo by mali kompenzovať ľudí, ktorí boli znečistením poškodení. Čo sa týka klimatického dlhu, určité uplatnenie tejto myšlienky v praxi možno identifikovať v súvislosti s Adaptačným fondom v rámci Kjótskeho protokolu a tzv. mechanizmu čistého rozvoja (*Clean Development Mechanism*). Zjednodušene povedané, fond umožňuje financovanie adaptačných opatrení na zmenu klímy v rozvojových krajinách, ktoré sú v tomto smere najzraniteľnejšie, prostriedkami rozvíjatejších industrializovaných krajín.

(2) Ekologický dlh optikou biofyzikálno-materiálových tokov

Koncept ekologického dlhu môže už z podstaty názvu navádzať k tomu, aby bol nejakým spôsobom kvantifikovaný. Potvrďuje to aj relatívne bohatá teoretická tradícia výpočtov biofyzikálnych tokov, ktorá dnes tvorí jeden z metodologických základov ekologického dlhu. Ekologická stopa a environmentálny priestor sú dnes pravdepodobne jedny z najznámejších indikátorov biofyzikálno-materiálových tokov, no v priebehu posledných dvoch dekád bolo vyvinutých množstvo ďalších kvantifikačných metód, ktoré našli širšiu odozvu v akademickej obci. Na vyjadrenie tzv. sociálneho metabolizmu spoločnosti sa v súčasnosti často používa metóda analýz materiálových (a niekedy aj energetických) tokov (*material flow analysis* – MFA) alebo tiež metóda „ľudského prisvojovania si čistej primárnej produkcie“ (*human appropriation of net primary production* – HANPP), ktorá zohľadňuje pomer energetických vstupov a výstupov a tzv. prisvojovanie si časopriestoru (*time-space appropriations*).

Komplexné kvantifikovanie ekologického dlhu si však vyžaduje zhodnotenie mnohých faktorov. Ako príklad možno spomenúť štúdiu od

Srinivasanovej et al. (2008), realizovanú v rámci Národnej akadémie vied USA. Autori štúdie odhadovali environmentálne náklady ľudských aktivít v časovom rozmedzí od roku 1961 do roku 2000 v šiestich hlavných kategóriách: (1) klimatická zmena, (2) stratosférické stenčovanie ozónovej vrstvy, (3) poľnohospodárska intenzifikácia a expanzia, (4) odlesňovanie, (5) nadmerný rybolov a (6) pretváranie mangrovových porastov. Kvantifikované náklady, ktoré musia znášať chudobné, strednopriemové a bohaté krajiny následne porovnávali s aktivitami týchto krajín. Výsledky štúdie preukázali medzi jednotlivými skupinami krajín značné nerovnováhy z hľadiska dopadov ekologických škôd a ich hnacích síl. Dopady klimatických zmien a stenčovania ozónovej vrstvy budú podľa súčasných predikcií znášať predovšetkým nízkopriemové krajiny, zatiaľ čo zapríčinené boli z prevažnej miery zvyšnými dvoma skupinami krajín, pričom podobné výsledky vykázal tiež nadmerný rybolov. Konštatovania tejto štúdie sú prakticky totožné s myšlienkami ekologického (alebo klimatického) dlhu (Srinivasan et al., 2008): „Bohaté krajiny uvalili disproporčnými emisiami skleníkových plynov na skupinu chudobných krajín klimatické škody, dosť možné, že väčšie ako ich súčasný zahraničný dlh (podľa Warleniusa et al. (2015) je odhadovaný na 1,8 trilióna USD). Naša štúdia tak prináša evidentný dôkaz nerovnej distribúcie škôd medzi jednotlivými príjmovými skupinami (krajín).“

V porovnaní so širšou myšlienkou ekologického dlhu sa o niečo viac akademickej, politickej aj laickej pozornosti dostalo špecifickejšiemu konceptu klimatického dlhu. Klimatický dlh sa javí ako operatívnejší a relatívne dostupné sú aj dáta potrebné na jeho kvantifikáciu. Výpočty klimatického dlhu sa tak objavili aj v kampaniach viacerých mimovládnych organizácií, spomenúť môžeme Simmsa et al. (1999) a jeho článok *Who owes who: Climate change, debt, equity and survival*, ktorý inšpiroval

názov tohto článku, Priateľov Zeme (Friends of the Earth International, 2005), *Jubilee Debt Campaign* (2007), *Christian Aid* (2009) alebo tiež *Action Aid* (2009). Na politickej úrovni sa otázka klimatického dlhu objavila počas vyjednávania v Rámcovom dohovore OSN o zmene klímy, ktorá bola stručne priblížená v časti o histórii ekologického dlhu.

(3) Ekologický dlh ako distribučný princíp

Vychádzajúc z práce Martíneza-Aliera (2002), ekologický dlh môžeme chápať ako následok dvoch distribučných konfliktov – problému ekologicky nerovnej zmeny a nadmerného užívania environmentálneho priestoru a ekosystémových služieb zo strany industrializovaných krajín. Otázka distribúcie v súvislosti s ekologickým dlhom a klimatickým dlhom však môže byť chápaná aj časopriestorovou optikou – z hľadiska distribúcie nákladov a zodpovednosti medzi jednotlivými štátmi (priestorovo) a medzi súčasnými a budúcimi generáciami (časovo). Intuitívna úvaha však pravdepodobne spojí otázku distribúcie predovšetkým s klimatickými zmenami a množstvo minulých a tiež budúcich emisií. Táto časť o perspektívach ekologického dlhu sa tak bude vzťahovať predovšetkým na aspekt klimatických zmien.

Akákoľvek distribúcia sa takmer vždy viaže s určitým princípom alebo vzorcom, na základe ktorého prebieha. V prípade ekologického dlhu môže otázka distribúcie hľadať ideové ukotvenie napr. v postupne sa rozširujúcej oblasti environmentálnej politickej teórie, v rámci ktorej boli navrhované a diskutované viaceré distribučné princípy. Diskurzu klimatického dlhu sa približuje už spomínaný princíp „znečisťovateľ (alebo prispievateľ) platí“, princíp „historickej zodpovednosti“ (*historical accountability*) alebo skrátka „zodpovednosti“ (*responsibility*). Z hľadiska filozofického (a etického) môžeme podľa Gardinera (2004) pozorovať v postojoch mnohých filozofov zho-

du v tom, že rozvinuté krajiny by mali na seba vziať vedúcu rolu v znášaní nákladov klimatických zmien, nakoľko sú za ne z omnoho väčšej časti zodpovedné. Citujúc Neumayera (2000), aj veda podľa neho stojí na strane historickej zodpovednosti, keďže klimatické zmeny sú výsledkom minulých naakumulovaných emisií – „prehliadanie historickej zodpovednosti sa preto rovná ignorovaniu fyzikálnych zákonov, ktoré dali vzniknúť environmentálnemu problému globálneho otepľovania“.

* * *

Pojem ekologický dlh sa na prvý pohľad môže javiť ako príťažlivý a úderný slogan, ktorý vo svojich kampaniach v minulých dekádach využili mnohé mimovládne organizácie. Zároveň sa však jedná o koncept pomerne široký, ktorému bola venovaná pozornosť aj v akademickej sfére. Obzvlášť zaujímajú snahy o vyčíslenie, resp. komplexnú kvantifikáciu ekologického dlhu (či už na úrovni biofyzikálnej, alebo monetárnej), no z celkového hľadiska netreba opomenúť ani poňatie konceptu napr. z hľadiska medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov. V aktuálne prevážujúcom chápaní vzniká ekologický dlh na základe dvoch „mechanizmov“ – ekologicky nerovnej zmeny, pri ktorej určitá krajina spôsobuje svojou výrobou alebo spotrebou environmentálne škodlivé dopady v iných krajinách, a z nadmerného využívania environmentálneho priestoru, ktoré sa adekvátne nekompenzuje. Ďalším z dôležitých prvkov ekologického dlhu je jeho historický aspekt, keďže reflektuje minulé a súčasné naakumulované ekologické škody, spôsobené v prevažnej miere štátmi globálneho Severu v krajinách globálneho Juhu. Tieto škody však nemusia byť chápané iba medzi krajinami alebo regiónmi, ale patrí sem aj dlh voči budúcim generáciám, voči iným živým druhom a prírode ako takej. Práve historický aspekt je jedným zo zaujímavých prínosov konceptu – v súčasnosti by

sme debatu o udržateľnosti mohli vnímať ako do budúca orientovanú – zvyčajne si totiž kladieme otázky, čo treba urobiť dnes, aby naše rozhodnutia mohli byť udržateľné do budúca. Myšlienka ekologického dlhu vniesla do tejto debaty historický rozmer a poukázala na to, že súčasná situácia nevznikla vo vákuu, ale nadväzuje na určitý historický vývoj, ktorý by sme mali pri rozhodovaní zohľadňovať. Meniaci sa geopolitická architektúra a vzostup krajín ako Čína alebo India však poskytuje myšlienke ekologického a klimatického dlhu nový rámec. Či a ako sa tieto myšlienky pretavia do reálnych akcií a ako sa bude koncept ďalej vyvíjať, ukážu až nadchádzajúce roky.

Literatúra

- Action Aid: Rich Countries Climate Debt and how They Can Repay It. An Action Aid Rough Guide. Johannesburg: Action Aid International, 2009. (<http://climate-debt.org/up-content/uploads/2009/11/climate-debt-briefing-october-2009.pdf>)
- Azar, Ch., Holmberg, J.: Defining the Generational Environmental Debt. *Ecological Economics*, 1995, 14, 1, p. 7 – 19. DOI: 10.1016/0921-8009(95)00007-V
- Encyclical Letter *Laudato Si'* of the Holy Father Francis. On Care for our Common Home. Vatican: Vatican Press, 2015, 184 p.
- Friends of the Earth International: Climate Debt: Making Historical Responsibility Part of the Solution. 2005, 16 p. (http://members.foei.org/fr/publications/pdfs/financement-de-la-justice-climatique-declaration-de-principes/at_download/file)
- Gardiner, S. M.: Ethics and Global Climate Change. *Ethics*, 2004, 114, 3, p. 555 – 600. DOI: 10.1086/382247
- Christian Aid: Climate Debt and the Call for Justice. Signposts to Copenhagen 5. London: Christian Aid, 2009. (<https://www.christianaid.org.uk/sites/default/files/2017-08/signposts-copenhagen-5-climate-debt-call-for-justice-september-2009.pdf>)
- Jenkins, T. N.: Democratising the Global Economy by Ecologising Economics: The Example of Global Warming. *Ecological Economics*, 1996, 16, 3, p. 227 – 238. DOI: 10.1016/0921-8009(95)00090-9
- Jubilee Debt Campaign: Debt and Climate Change. Briefing 07. London: Jubilee Debt Campaign, 2007.
- Klein, N.: *This Changes Everything: Capitalism vs. the Climate*. New York: Simon & Schuster, 2014, 576 p.
- Martínez-Alier, J.: *The Environmentalism of the Poor: A Study of Ecological Con-*

- flicts and Valuation*. Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing, 2002, 312 p.
- Neumayer, E.: In Defence of Historical Accountability for Greenhouse Gas Emissions. *Ecological Economics*, 2000, 33, 2, p. 185 – 192. DOI: 10.1016/S0921-8009(00)00135-X
- Paredis, E., Goeminne, G., Vanhove, W., Maes, F., Lambrecht, J.: *The Concept of Ecological Debt: Its Meaning and Applicability in International Policy*. Gent: Academia Press, 2008, 288 p.
- People's Agreement of Cochabamba. World People's Conference on Climate Change and the Rights of Mother Earth. Cochabamba, 2010. (<https://pwccc.wordpress.com/2010/04/24/peoples-agreement/>)
- Simms, A., Meyers, A., Robbins, N.: *Who Owes Who: Climate Change, Debt, Equity and Survival*. London: Christian Aid, 1999, 23 p. (http://www.gci.org.uk/Documents/Who_Owes_Who_a.pdf)
- Smith, K. R.: Allocating Responsibility for Global Warming: The Natural Debt Index. *Ambio*, 1991, 20, 2, p. 95 – 96.
- Smith, K. R.: *The Natural Debt: North and South*. In: Giambelluca, T. W., Henderson-Sellers, A. (eds.): *Climate Change: Developing Southern Hemisphere Perspectives*. Chichester, New York: John Wiley & Sons, 1996, 475 p.
- Srinivasan, U. T., Carey, S. P., Hallstein, E., Higgins, P. A. T., Kerr, A. C., Koteen, L. E., Smith, A. B., Watson, R., Harte, J., Norgaard, R. B.: *The Debt of Nations and the Distribution of Ecological Impacts from Human Activities*. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 2008, 105, 5, p. 1768 – 1773. DOI: 10.1073/pnas.0709562104
- Torras, M.: An Ecological Footprint Approach to External Debt Relief. *World Development*, 2003, 31, 12, p. 2161 – 2171. DOI: 10.1016/j.worlddev.2003.09.001
- Warlenius, R., Pierce, G., Ramasar, V., Quistorp, E., Martínez-Alier, J., Rijnhout, L., Yanez, I.: *Ecological Debt. History, Meaning and Relevance for Environmental Justice*. EJOLT Report, 2015, 18, 48 p.

Mgr. Simona Stašová,

simona.stasova@ukf.sk,
simona.stasova@enviro.gov.sk

Ústav krajinskej ekológie SAV, Štefánikova 3, P. O. Box 254, 814 99 Bratislava; Ministerstvo životného prostredia SR, Nám. L. Štúra 1, 812 35 Bratislava